

Metoda opracowania planu rozwoju miejscowości

Zbigniew Kuriata

A Method of
Elaboration
of Village
Development plan

Wprowadzenie

Introduction

Budzenie aktywności lokalnej, ukierunkowanej na ochronę przyrody, szeroko pojmowanego krajobrazu kulturowego i tradycji, utrwała procesy odbudowy tożsamości wsi. To ludzie zamieszkujący określone obszary definiują i interpretują je, kształtując otaczającą przestrzeń. A na przestrzeń tę nie możemy patrzeć jak na dobro wolne, a wręcz przeciwnie jak na dobro rzadkie, które pomimo całej różnorodności jest dobrem niepomnażalnym i podlegającym ciągłym zmianom. Trwałość tych zmian bywa różnorodna, niekiedy są one wręcz nieodwracalne. Tak więc we wszelkich poczynaniach związanych z kształtowaniem otaczającej nas przestrzeni należy postępować rozważnie aby wprowadzane nowe elementy nie burzyły ładu i porządku zastanego¹.

Ograniczoność przestrzeni z jednej, a olbrzymi i gwałtowny udział człowieka w jej kreowaniu z drugiej strony, zmusza do wyróżnienia tożsamości miejsca i czasu, aby określić oddziaływanie i wpływ zaistniałych zmian na otaczający krajobraz. Przy czym „stopień tożsamości miejsca warunkuje i zarazem jest warunkowany stopniem percepcji i interpretacji otaczającej nas przestrzeni i powinien determinować prawidłowość kierunków i rodzajów działań człowieka w zakresie tworzenia krajobrazu”².

W kształcie otaczającej nas przestrzeni w sposób niedostrzegalny zapisują się wydarzenia historyczne. W otaczających krajobrazach, zgodnie z rytmem życia, pozostawiamy swoje ślady związane ze sposobami gospodarowania. Cały czas kreujemy rzeczywistość wokół siebie; nadając przestrzeni formy i znaczenia staramy się uczynić ją piękniejszą³. Raz jest to estetyka wynikająca z naszego wyobrażenia o pięknie, w innym przypadku wynikająca z mody, a niekiedy jako decyzja nakazowa. Łatwo jest wprowadzić destrukcyjne tworzenie i pozostawić po sobie elementy obce dla danego wnętrza. Pamiętać należy jednak o tym, że o ile w „innych sztukach skutek błędu szybko z czasem mija, o tyle w sztuce przestrzennej, powstającej zbiorowym wysiłkiem, pozostaje on trwałym, ujemnym, społecznym dorobkiem, który w przyszłości nie może być pominięty”⁴. Stąd tak ważnym staje się wprowadzenie instrumentu porządkującego zadaną przestrzeń, według określonych zasad, zwanego planowaniem przestrzennym.

Wielość występujących obok siebie przestrzennych elementów, z których każdy ma indywidualne, różniące go od innych właściwości, zmusza w pierwszej kolejności do bardzo dokładnego ich poznania a następnie przestrzennego uporządkowania. Tworzenie ładu przestrzennego powinno być realizowane poprzez organiczne jego wprowadzanie, gdzie forma nie będzie narzu-

cana, a kształtowana z uwzględnieniem właściwości i potrzeb danego obszaru oraz z uwzględnieniem świadomego celu.

Jeżeli plan dotyczy konkretnej miejscowości to cel ten powinien być wspólnym dziełem tak specjalistów w danej dziedzinie jak i samych mieszkańców. W ten sposób spełniany jest bardzo ważny element związany z planowaniem – edukacja społeczna. To mieszkańcy konkretnej wsi będą realizatorami ustaleń planu, to oni będą ponosili konsekwencje niewłaściwych rozwiązań w nim zapisanych, to w określony sposób, przez dziesięciolecia, będziemy kształtowali bliższe i dalsze otoczenie – kształtowali nasz krajobraz. Stąd aktywność i zaangażowanie społeczności lokalnej daje możliwość wyboru najwłaściwszego rozwiązania⁵.

Plan rozwoju miejscowości

The place development plan

Należy podkreślić, że wieś polską cechuje duży stopień integracji z przyrodą, co jest jej niezaprzeczalnym atutem, i co powinniśmy chronić. Sami mieszkańcy nie są w stanie opanować zbyt szybko postępującej urbanizacji wsi, zanikania elementów charakterystycznych stanowiących o tradycji miejsca, jak i zanikania strony duchowej ich życia. Wynika stąd konieczność współdziałania wszystkich szczebli samorządu terytorialnego w celu tworzenia programów, które pogodzą rosnące potrzeby użytkowe z potrzebami ochrony istniejącego potencjału przyrodniczo-krajobrazowego, kulturowego, zachowania tradycji, obrzędów i dawnych obyczajów przekazywanych z pokolenia na

pokolenie. Jednym z instrumentów pomocowych w tworzeniu właściwego klimatu rozwoju wsi jest „Program odnowy wsi”. Jest to regionalna koncepcja rozwoju obszarów wiejskich w formie najlepiej odpowiadającej społeczności lokalnej i przez nią samą wybranej⁶.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 grudnia 2004 roku, jednym z elementów stanowiących załącznik do składanego wniosku o dofinansowanie projektu w zakresie działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” z funduszy Sektorowego Programu Operacyjnego, jest tzw. Plan rozwoju miejscowości⁷. Dokument ten to rodzaj prognozy, obejmujący zagospodarowanie i rozwój danej miejscowości z uwzględnieniem posiadanych zasobów przyrodniczych, kulturowych jak i duchowych, a więc tych elementów, które stanowią o tożsamości danego miejsca.

Na podstawie wieloletnich doświadczeń, w chwili obecnej, w Akademii Rolniczej we Wrocławiu został opracowany schemat postępowania oraz zakres merytoryczny poszczególnych studiów, zmierzających do jak najszerzego opisanego stanu istniejącego i wydobycia charakteru miejscowości. Na bazie zebranych danych w terenie, jak i informacji uzyskanych w urzędach gmin oraz bezpośrednio od mieszkańców wsi, w trakcie organizowanych zebrań wiejskich, tworzone są bazy danych

Fragment panoramy wsi Bodzanowice

Uporządkowanie i właściwe proporcje elementów składowych dają poczucie ładu i prawidłowego powiązania z otoczeniem

A fragment of the panorama of Bodzanowice village

Clearing and adequate proportions of compound elements give a feeling of order and appropriate connections with the environment

opisujące poszczególne zagadnienia.

Zbieranie materiałów odbywa się na dwa sposoby:

- metodą bezpośrednią, gdzie w trakcie prac terenowych wykonywana jest poszerzona inwentaryzacja urbanistyczna miejscowości, obejmująca całość zagadnień związanych z budownictwem, infrastrukturą techniczną, zielenią i wodą, małą architekturą, analizą panoram wsi oraz wnętrza krajobrazowych. Jednocześnie zbierane są informacje dotyczące w/w zagadnień w trakcie rozmów i wywiadów prowadzonych z mieszkańcami oraz władzami gminy.
- metodą pośrednią poprzez zbieranie materiałów już opracowanych (wszelkie zapisy planistyczne dostępne w gminie, wypisy z rejestru zabytków, wypisy z rejestru pomników przyrody i obszarów chronionych przyrodniczo, publikacje dotyczące historii, literatura fachowa, materiały kartograficzne – mapy, plany i materiały ikonograficzne – stare fotografie, kroniki i inne dokumenty⁸).

W chwili obecnej analizy zebranych danych prowadzone są z zastosowaniem metod komputerowych, a samo opracowanie, w formie plansz i opisu (katalogu), przekazywane jest za pośrednictwem urzędów gmin do poszczególnych wsi. Niekiedy przekazanie następuje bezpośrednio grupie liderów i mieszkańcom, na ko-

lejnym zebraniu wiejskim, na którym prezentowane są wyniki końcowe opracowania i przedstawiany plan rozwoju miejscowości.

Całość opracowania wykonywana jest na mapie zasadniczej w skali 1:2000, wykorzystywane są również mapy ewidencji gruntów w skali 1:5000.

Analizy i studia

Analysis and studys

Zakres tematyczny poszczególnych studiów przedstawia się następująco:

Opis i charakterystyka miejscowości.

Położenie, rys historyczny, hipsometria, wypis i wyrys z dostępnych, obowiązujących dokumentów planistycznych.

Wnioski:

Ciekawe położenie, spadki terenu, atrakcyjność turystyczna (sama wieś jak i najbliższe okolice), funkcja wsi wynikająca z dokumentów planistycznych i propozycji mieszkańców, kierunek rozbudowy miejscowości

wynikający z planu miejscowego lub studium.

Analiza użytkowania i funkcji terenu.

Użytkowanie terenu (tereny budowlane, użytki rolne, łąki, pastwiska, zielen zorganizowana (parki, skwery, cmentarze, tereny sportowe), lasy, wody, nieużytki), tutaj zaznaczamy występujące we wsi tereny gminne.

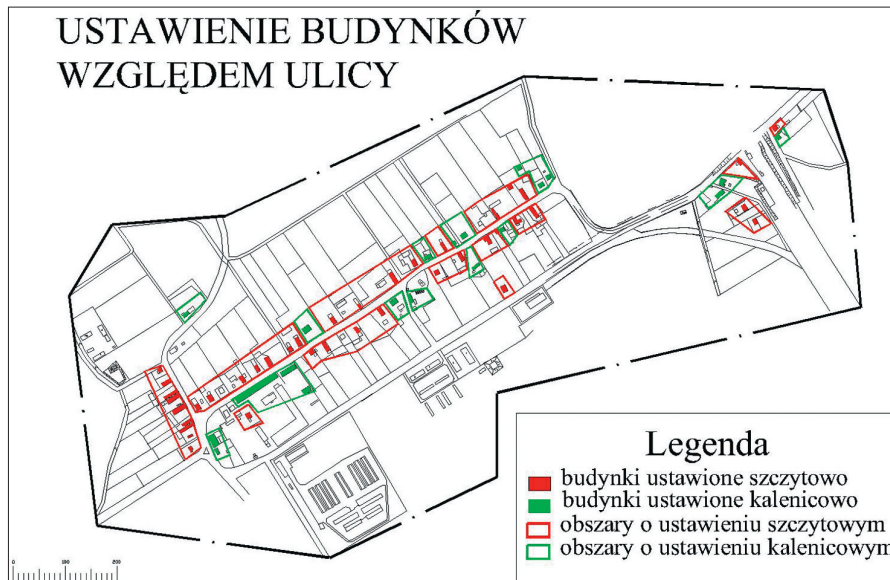
Funkcje terenu: mieszkalna (zabudowa jednorodzinna, wielorodzinna, zagrodowa), usługowa (rodzaje usług), przemysłowa, produkcyjna.

Funkcje budynków: budynki mieszkalne, gospodarcze, usługowe, przemysłowe, o łączonych funkcjach.

Wnioski:

Dominująca zabudowa, podstawowa funkcja wsi zaznaczająca się obecnie, określenie wytworzonego centrum usługowego, rozmieszczenie innych funkcji, usytuowanie gospodarstw rolnych prowadzących produkcję i określenie obszarów ich oddziaływania (strefy wsi wyłączone

USTAWIENIE BUDYNKÓW WZGLĘDEM ULICY

Legenda

- budynki ustawione szczytowo
- budynki ustawione kalenicowo
- obszary o ustawieniu szczytowym
- obszary o ustawieniu kalenicowym

spod zabudowy, wyznaczenie korytarzy dostępności do pól), gospodarstwa wielkoobszarowe (folwarki) ich położenie i strefy uciążliwości, podobnie przemysł.

Analiza rozwoju wsi.

Dotychczasowy kierunek rozwoju wsi – wiek budynków (do 1945 roku, 1945-1980, po 1980 roku), uzupełnienie zabudowy o budynki powstające – budowa na etapie fundamentów,

Stan techniczny budynków: (dobry, średni, zły), zaznaczenie ruin i miejsc po wyburzeniach, zestawienie procentowe stanu technicznego ulicami, jeżeli we wsi występuje więcej niż jedna ulica.

Ustawienie budynków do drogi (szczytowe, kalenicowe), zestawienie procentowe ulicami, jeżeli we wsi występuje więcej niż jedna ulica.

Wnioski:

Określenie kierunków rozwoju wsi w ostatnich 50 latach, wyznaczenie obszarów wymagających rewitalizacji, obszarów szczególnie cennych, obiektów do wyburzenia, jakie ustawienie budynków przeważa wzdłuż poszczególnych ulic. Analiza istniejącej zabudowy. Ściany i dachy.

Rodzaj budulca ścian (drewniane, kamienne, murowane, łączone), rodzaj tynku, kolor elewacji, występowanie elementów sztukatorskich, gzymsów, obramowania okien i drzwi itp. – zestawienia procentowe.

Dachy – forma dachu (jedno- i dwuspadowy, wielospadowy, inna forma), nachylenie połaci dachowych (dach płaski, nachylenie do 30°, dach stromy), materiał pokryciowy dachu, kolor pokrycia – zestawienia procentowe.

Ustawienie budynków względem ulicy we wsi Przecza⁹

Situation of the buildings in relation to the street in Przecza village

Wnioski:

Przewaga materiałów użytych do budowy ścian oraz ich kolorystyka, detal architektoniczny, wyznaczenie obszarów konfliktowych, wyznaczenie obszarów, na których występują dachy o przeważającym rodzaju pokrycia, o określonym nachyleniu i kolorystyce, wyznaczenie obszarów konfliktowych.

Infrastruktura techniczna.

Komunikacja (klasa drogi, natężenie ruchu, rodzaj nawierzchni, stan techniczny, chodniki, ścieżki rowerowe, przystanki, parkingi, zatoki, tereny kolejowe, mosty, wiadukty).

Infrastruktura podziemna i naziemna (kanalizacja sanitarna, deszczowa, wodociągi, gaz, tereny wodonośne, ujęcia wody, przepompownie, stacje redukcyjne, energetyka i telekomunikacja, stacje transformatorowe).

Wnioski:

Oznaczenie drogi głównej, funkcji dróg pozostałych, określenie natężenia ruchu na drogach występujących we wsi, występowanie rodzaju nawierzchni, wskazanie dróg do zachowania, odtworzenia, propozycje przebiegu nowych ulic, wskazanie budowy chodników, ścieżek rowerowych, przystanków, zatok, parkingów, szlaków turystycznych. Tereny wyłączone spod zabudowy w miejscach przebiegu kolektorów kanalizacyjnych, wodociągów, linii gazowych i linii energetycznych średniego i wysokiego napięcia,

Gospodarstwo rolne we wsi Złotniki
Właściwie przeprowadzona rozbudowa i remont budynków nie zakłóciły charakteru tego miejsca

A farm in Złotniki village
Properly lead development and reparation of the buildings has not disrupted the character of the place

Kapliczka przydrożna we wsi Złotniki
Właściwe powiązanie elementów małej architektury z otoczeniem decyduje o uroku tego miejsca

A roadside shrine in Złotniki village
Proper interrelation of the elements of small architecture with the surroundings decides the character of the place

wyznaczenie tzw. pasów infrastrukturalnych.

Woda i zielen we wsi.

Woda (wody płynące i stojące, rowy melioracyjne, kładki i mosty, tereny zalewowe, budowle inżynierskie związane z gospodarką wodną, oczka wodne, zbiorniki ppoż.).

Zielen (lasy, parki, zieleńce, skwery, zielen przy drogach (aleje, szpalery), pojedyncze okazy (w miarę możliwości inwentaryzacja dendrologiczna), ogrody, sady, warzywniki, przedogródki (warzywnik, ogród kwiatowy, trawnik z zielenią, mieszane).

Wnioski:

Występowanie wód – które zachować, odtworzyć, wyznaczenie terenów wyłączonych spod zabudowy, pozostawienie terenów zieleni łąkowej, obszarów bagiennych porośniętych roślinnością, którą należy pozostawić, wnioski dotyczące zbiorników ppoż. i oczek wodnych. Określenie i wyznaczenie miejsc występowania dominującego gatunku zieleni (jeden lub kilka), gdzie i jakie uzupełnienia w zieleni należy wykonać, zalecana zielen do nasadzeń, charakterystyczna dla danego miejsca, rodzaj dominującego przedogródka i miejsca jego występowania.

Elementy małej architektury.

Ogrodzenia (charakterystyczne ogrodzenia we wsi – płoty drewniane, metalowe, betonowe, mieszane; mury – kamienne, ceglane, mieszane, bramy i furty).

Kapliczki i krzyże przydrożne, fontanny, pomniki i pojedyncze głązy, place zabaw dla dzieci, miejsca na odpadki stałe, lampy oświetleniowe, kosze na śmieci.

Wnioski:

Rodzaj i zasięg występowania charakterystycznych dla danej wsi ogrodzeń, zaznaczenie ciekawych wjazdów na posesje i innych elementów małej architektury stanowiących o charakterze miejscowości.

Analiza elementów charakteryzujących wieś.

Zabytki oraz obiekty wyróżniające daną wieś (obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków jak i zakwalifikowane do ochrony).

Wnętrza krajobrazowe w tym wjazdy do wsi, wnętrza zarówno pozytywne jak i negatywne.

Panoramy miejscowości (linie zabudowy, linie zieleni, dominanty).

Wnioski:

Wyznaczyć miejsca szczególnie dla wsi, ze względu na występowanie obiektów podlegających ochronie, określić zasięg stref ochronnych,

pokazać wnętrza krajobrazowe do zachowania i poprawy, wyróżnić miejsca w panoramie wsi, które powinny być zmienione.

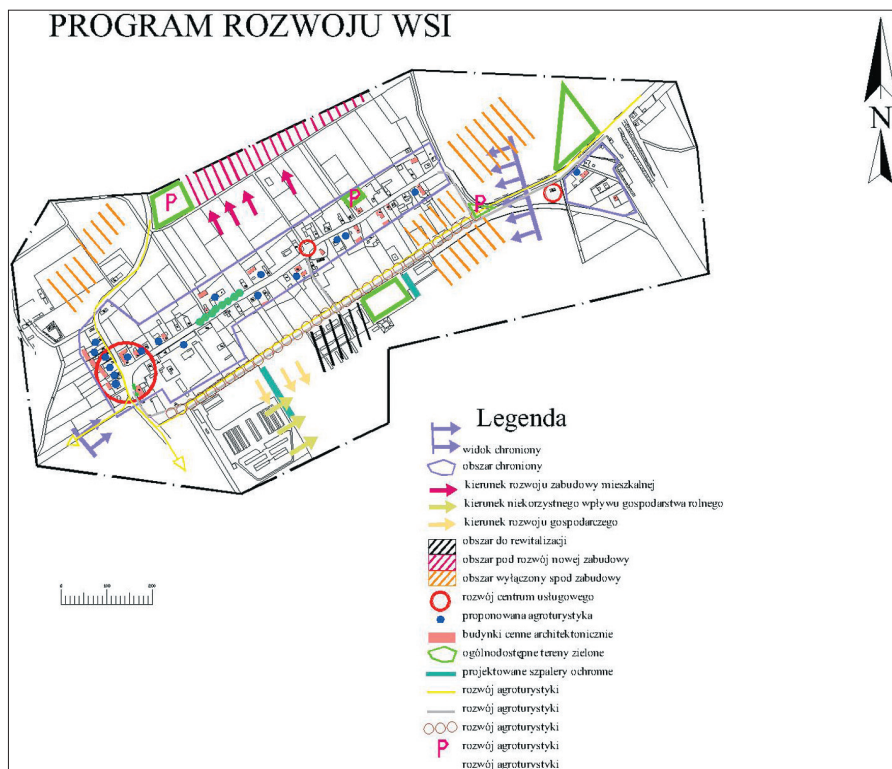
Mocne i słabe strony miejscowości.

Na podstawie przeprowadzonych studiów i analiz oraz wyciągniętych wniosków cząstkowych z poszczególnych opracowań, stawiamy diagnozę ogólną co do pozytywnych i negatywnych elementów i obszarów występujących we wsi. Staramy się znaleźć i określić mocne i słabe strony wsi, stawiając nacisk na te elementy dodatkowo, które będą decydowały o charakterze miejscowości i które mogą w przyszłości stanowić zarówno jej wyróżnik jak i siłę sprawczą przyszłych działań oraz pozwolą na jej dalszy rozwój.

Należy wyróżnić także słabe strony miejscowości podając sposoby ich naprawy, w taki sposób, aby dopełniały pozytywny wizerunek wsi.

Plan rozwoju miejscowości.

Mając na uwadze cel jaki został postawiony, tj. poprawa standardów i jakości życia na wsi, z jednocze-

Plan rozwoju miejscowości dla wsi Przecza⁹
A plan of the development for Przecza village

tożsamość miejsca i tożsamość czasu są zwróceniem architektury krajobrazu jako dziedziny wiedzy i architektury¹². Należy zdawać sobie sprawę z tego, że na powstałą formę całych osiedli jak i poszczególnych zagrod złożyło się doświadczenie i mądrość wielu pokoleń, które wznosząc w danym regionie swoje domostwa uwzględniały warunki klimatyczne, fizjograficzne jak i historycznie ukształtowane struktury społeczno-gospodarcze^{11,12}.

Pomiędzy człowiekiem a miejscem jego życia powstawał ścisły związek emocjonalny pozwalający na rodzenie się świadomości przywiązania do danego miejsca, bycia u siebie, poczucia pewnej odrębności, w pewnym sensie rodziło się poczucie własnej wartości. Prof. K. Pawłowska nazywa to ideą swojskości, bardziej popularne określenie to idea regionalizmu, a więc pewna odrębność terytorialna stanowiąca o charakterze miejsca. Chcąc właści-

snym zachowaniem jej tożsamości, tak pod względem materialnym jak i duchowym, staramy się nakreślić kierunek rozwoju miejscowości. Wraz z mieszkańcami wsi ustalane są priorytety i następstwa czasowe kolejnych działań. A wszystko podporządkowane jest myśli przewodniej charakteryzującej i opisującej wieś w taki sposób, aby utrzymać dotychczasowe i rozwijać nowe dziedziny gospodarowania, zaakceptowane przez społeczność lokalną. Punktem wyjścia wszelkich poczynań jest zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego jako wyznacznika tożsamości miejsca, tożsamości grupy społecznej, która z tym miejscem się identyfikuje.

jako całości jak i jego elementów składowych: dziedzictwa kulturowego i środowiska naturalnego, tracając jednocześnie tak tożsamość indywidualną jak i zbiorową oraz niszcząc tożsamość miejsca. Aby w przyszłości wieś polska zachowała swoją odrębność i charakter należy szukać odpowiedzi na pytania dotyczące kryteriów kształtowania modelu wsi¹⁰.

„Krajobraz jest wyrazem tożsamości miejsca i czasu, przy czym

Podsumowanie

Conclusion

Obserwowany w ostatnich latach żywiołowy rozwój budownictwa na obszarach wiejskich stwarza poważne zagrożenie dla krajobrazu

Gęsi na młynówce we wsi Żędowice
Na odbiór otoczenia, jako całości, mają wpływ także elementy drobne, czasami mało istotne, ale jakże ważne

Geese at a mill river in Dzierżonowice village
Fine elements, sometimes little essential but how important, also influence the perception of the surrounding as a whole

wie ukształtować przestrzeń należy na początku dokładnie rozpoznać stan istniejący, zrozumieć jego wewnętrzną logikę, aby ową odrębność terytorialną móc chronić, a jednocześnie w dalszym ciągu rozwijać. Przy czym powinny to być starania nie tylko pojedynczych ludzi ale całych wspólnot, starania z wyboru, a nie z przymusu, bo tylko takie działania będą z korzyścią i dla człowieka i dla miejsca¹³.

Biorąc pod uwagę krajobraz, to jego postrzeganie, a w konsekwencji interpretacja, powinny określać zespół prawidłowych kierunków i rodzajów działań w zakresie ochrony i kształtowania dawnej i nowej tożsamości.

Zdjęcia wykonał autor.

Photographs by the author.

Zbigniew Kuriata

Instytut Budownictwa i Architektury Krajobrazu
Akademia Rolnicza we Wrocławiu
Institute of Building and Landscape Architecture
Agricultural University of Wrocław

Przypisy:

¹ Cymerman R., Grządka B., Tyszkowski L., *Gospodarka przestrzenna jako dziedzina wiedzy i praktyki kształtująca ład przestrzenny*. Acta Scientiarum Polonorum, Gospodarka przestrzenna, nr 1(1-2), Bydgoszcz, Kraków, Lublin, Olsztyn, Poznań, Siedlce, Szczecin, Warszawa, Wrocław, 2002.

² Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*. Politechnika Krakowska, Kraków 2003.

³ Gawryszewska B., Królikowski J., *Społeczno-kulturowe podstawy gospodarowania przestrzenią*, Wybór tekstów. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004.

⁴ Novak Z., *Planowanie regionalne i udział w nim architekta*. Politechnika Krakowska, Kraków 1997.

⁵ Stanowisko I Polskiego Kongresu Odnowy wsi, Opole 2002, maszynopis, Opole 2002.

⁶ Wilczyński R., *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Fundacja Fundusz Współpracy, Program Agro-Info, Poznań 2003.

⁷ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 grudnia 2004 roku, w sprawie trybu składania i wzoru wniosku o dofinansowanie realizacji projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” w zakresie działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”, Dz. U. Nr 284, poz. 2846.

⁸ Niedźwiecka-Filipiak I., *Ochrona krajobrazu jako integralny element programu Odnowa Wsi Opolskiej*, Materiały VI Forum Architektury Krajobrazu, Krajobraz i ogród wiejski, t. 2, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

⁹ Prezentowane mapy powstały jako wynik prac wykonywanych przez studentki III roku Architektury Krajobrazu, AR we Wrocławiu: Dorotę Potoczny i Marcjannę Sikorę; prowadzący – dr inż. Zbigniew Kuriata.

¹⁰ Kuriata Z., *Zmiana układu przestrzennego wsi podmiejskiej na skutek urbanizacji*. Architektura krajobrazu, nr 3-4, Akademia Rolnicza we Wrocławiu, Wrocław 2003.

¹¹ Architektoniczne kształtowanie krajobrazu ziemi opolskiej, Karta opolska, Poradnik, Municipium, Warszawa 1998.

¹² Zaniewska H., Pawłat-Zawrzykraj A., Głozda-Musiał H., *Zagospodarowanie przestrzenne i zabudowa wsi*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2000.

¹³ Pawłowska K., *Idea swojskości w architekturze*. Wieś polska w pracach Instytutu Architektury i Planowania Wsi pod red. J. Raczkę, nr 6, Kraków 1996.